

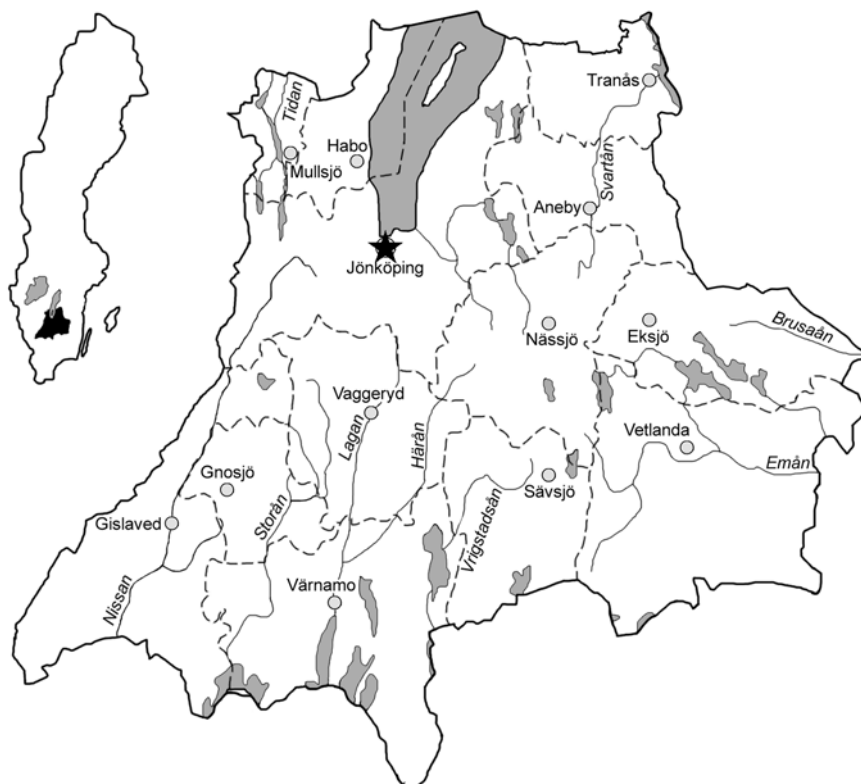
Kvarteret Domherren 23

Arkeologisk förundersökning av fastigheten kvarteret
Domherren 23, inom del av RAÄ nr 50:1, Jönköpings
stad, inför ny detaljplan, Jönköpings stad och kommun,
Jönköpings län

Kvarteret Domherren 23

Arkeologisk förundersökning av fastigheten kvarteret Domherren 23, inom del av RAÄ 50:1, Jönköpings stad, inför ny detaljplan, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län

Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordstöm

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Omslag: Fotografi 1908, Erik Åkerhielm. Slottsgatan, i höjd med kv. Domherren, mot öster från Östra Holmgatan. Bilden visar inte platsen för undersökningen men ger en bild av hur glest detta ytterområde varit bebyggt fram till modern tid.

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK) är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2016

Innehåll

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	6
Tidigare undersökningar.....	6
Resultat.....	6
Schakt 1	9
Schakt 2	10
Schakt 3	11
Schakt 4	12
Schakt 5	13
Schakt 6	14
Schakt 7	16
Schakt 8	18
Schakt 9	19
Fynd.....	19
Sammanfattning.....	20
Åtgärdsförslag.....	21
Administrativa uppgifter.....	22
Referenser.....	23
Tryckta källor	23
Otryckta källor.....	23
Arkiv.....	23
Kartunderlag.....	23

Bilagor

Bilaga 1. Fyndtabell

FIGUR 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E 0fS. Förundersökningsområdet markerat med svart. Skala 1:10 000

Inledning

Sommaren 2015 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning inom kvarteret Domherren 23 som ligger inom fornlämningsområdet RAÄ nr 50:1, Jönköpings stad. Anledningen var att Nordika Fastighets AB arbetar på att ta fram en ny detaljplan för kvarteret som i dagsläget innehåller bland annat SAAB:s anläggning. Under två veckor drogs ett antal sökschakt på parkeringsytan. På grund av att parkeringen skulle användas under tiden som förundersökningen utfördes så delades ytan in i tre områden där ett undersöktes i taget. Det fanns alltså inga möjligheter att gå tillbaka och komplettera schakten. Den obebyggda ytan var ca 4 000 m² och hela tomten som ska ingå i detaljplanen var ca 12 250 m².

Beställare var Nordika Fastighets AB och fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström.

Målsättning och metod

Den arkeologiska förundersökningen ska klarlägga fornlämningsbilden inför detaljplanen vad det gäller omfattning, innehåll och ålder. Kvarteret Domherren ligger i den sydöstligaste delen av fornlämning RAÄ 50:1, stadslager från 1600-talet och framåt. Äldre förhistoriska lämningar i den underliggande torven kan heller inte uteslutas. I detta område har väldigt få undersökningar gjorts tidigare så det är relativt okänd mark när det gäller arkeologin.

Var staden planerad och utbyggd ända hit trots att marken var mycket vattensjuk och mestadels bestod av sankmark? Syns den planlagda stadsplanen med tomter och gårdar även här eller har det bara funnits kålgårdar här?

Genom att dra ett antal sökschakt över den yta som idag är en parkering så hoppas museet att kunna svara på dessa frågor. Hur har marken förberetts för exploatering? Hur mycket utfyllnad har behövts och förekommer någon form av byggnation? Om området endast använts som kålgårdar för odling vad har man odlat och hur har det arrangerats? Är det olika ägor även för odlingslotterna? Här kan det uppkomma svårigheter att skilja odling från olika tidsåldrar eftersom den Agrellska Trädgårdsföreningen hade sina växthus här under 1900-talets början. Hur långt ner ligger torven? Kan vi undersöka den i jakten på offerfynd och liknande eller kommer grundvattnet att ställa till svårigheter om vi gräver igenom torven som verkar hålla grundvattnet på plats?

Förundersökningen försvårades genom att delar av parkeringsytan skulle vara i funktion hela tiden. Området delades in i tre ytor vilket medförde att det inte gick att återkomma till ett redan schaktat område med nya frågeställningar. Genom att schakten måste återfyllas för att gå vidare blev även den tilldelade tiden knapp.

Av de påträffade fynden sparades ett urval för datering och för att visa vad marken använts till. De framkomna lagren och anläggningarna mättes in med hjälp av totalstation. I sex av schakten lämnades ytor med påträffade lämningar i botten, för fortsatta undersökningar i en slutundersökning (Schakt 1, 2, 3, 5, 6 och 7). Ingen materialsamling för makro-, dendro-, vedarts- eller ¹⁴C-prover gjordes. Inte heller kommer något att skickas på konservering från förundersökningen.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Kvarteret Domherren 23 ligger längs Slottsgatan och intill den väl trafikerade Odengatan, mellan Änkehusgatan och Tullporstgatan. På den västra delen av tomten ligger i dagsläget SAAB:s lokaler och i den östra, tomma kontorslokaler och ett äldre trähus. Den asfalterade parkeringsytan hade inte så många yngre störningar förutom någon enstaka dagvattenbrunn, ledningar och belysningskablar.

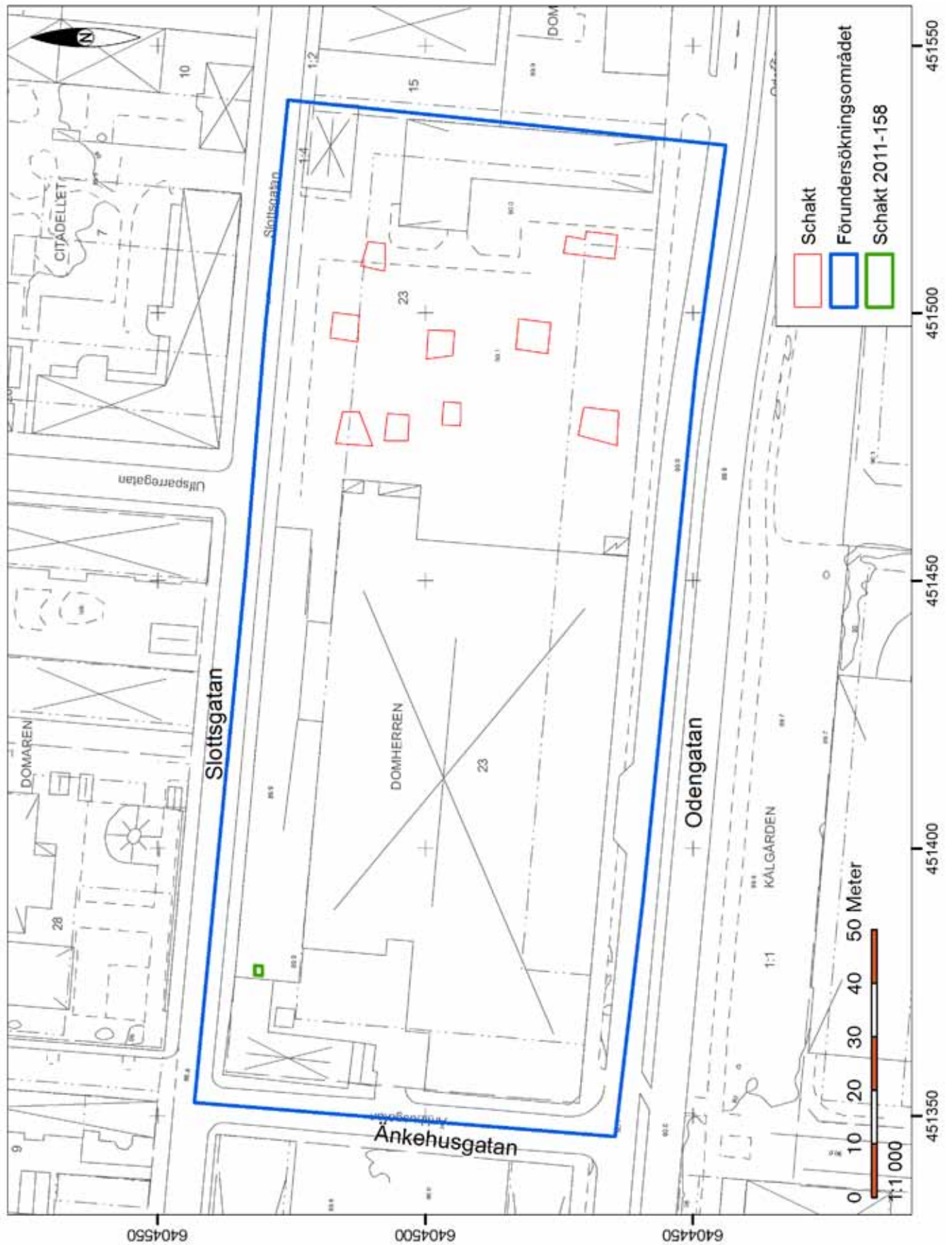
Tidigare undersökningar

De centrala delarna av Östra Torget har undersökts ett flertal gånger. Längs med Slottsgatan har ett schakt för fjärrkyla dragits längs med trottoaren (Nordström 2007) och lika i en del av Änkehusgatan schaktades för fjärrvärme (Nordström 2012). Dessa visar på att både kulturlager och mindre konstruktioner finns i närområdet till förundersökningen.

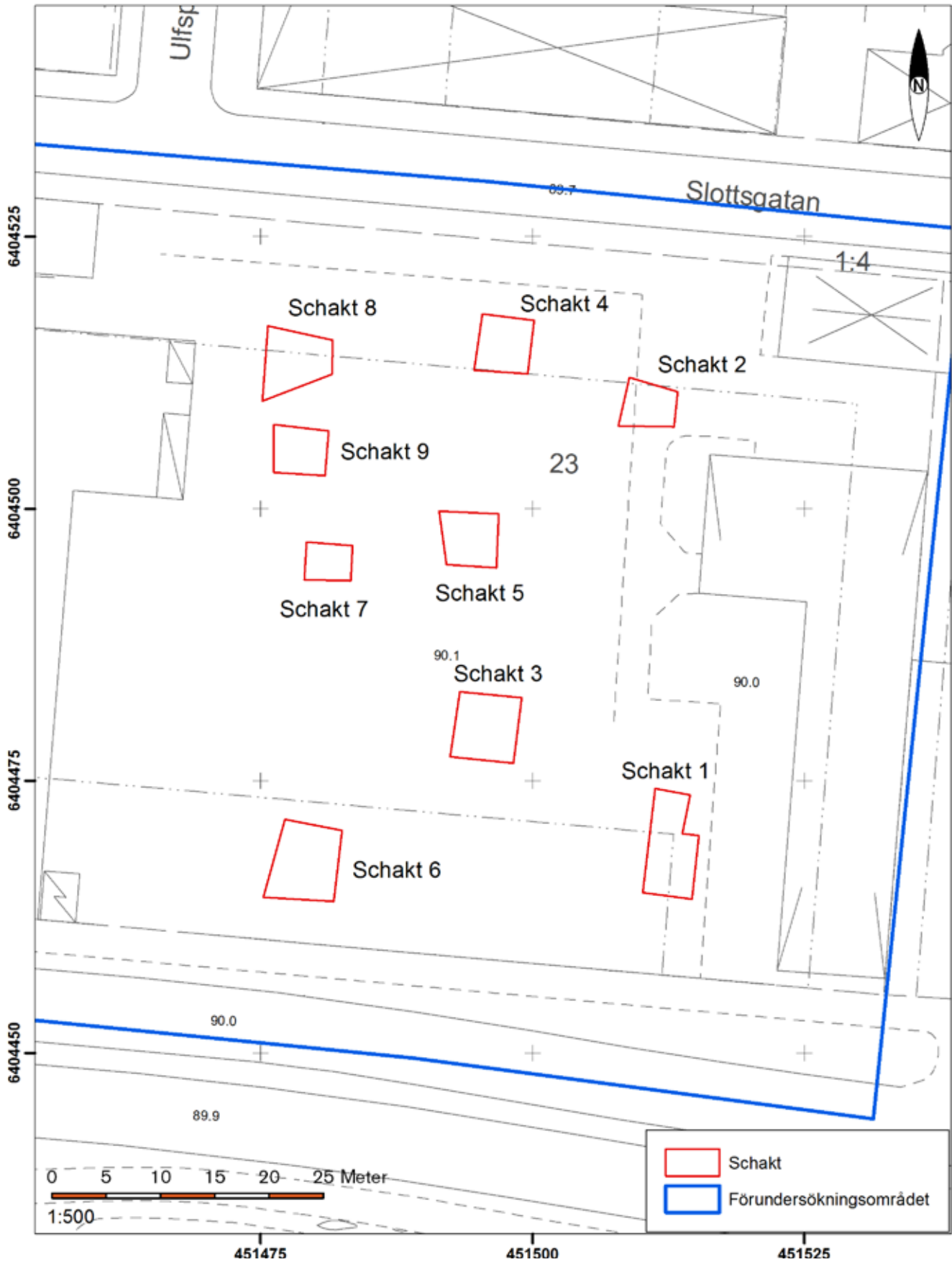
Inom Kvarteret Domherren 23, strax intill den lilla träbyggnaden i det nordvästra hörnet mot Slottsgatan var Länsmuseum och gjorde en efterundersökning av en redan uppschaktad yta. Intill fjärrvärmeledningen hade ett schakt på 2x1,2 meter och 1,5 meter djupt, SE FIGUR 2. Här framkom kulturlager med porslin, djurben och mycket tegel. I botten av schaktet fanns en stenpackning med ett vattenpåverkat sandlager som tolkats som en tidigare vattennivå med en anläggning för att underlätta vattenhämtning. I den norra kanten av schaktet fanns ett antal träpinnar som tolkades som ett staket eller inhägnad av något slag (Nordström 2011).

Även förhistoriska lämningar kan väntas inom aktuellt arbetsområde. I Kanalgatan har tidigare depåfynd bestående av en uppsättning folkvandringstida sadelbeslag i brons påträffats vid schaktningar 1929. Vid Vedtorget har en tunnackig bergartsyxa hittats, dessa föremål låg i torven på 1-2 meters djup.

I kvarteret Domherren framkom 1936 ett vildsvinskranium samt ett älgben, vilka då bedömdes vara ca 6 000 år gamla. Dessa två ben framkom på 3,5 meters djup. De låg i övergången mellan torv och sjösand intill Lindells gamla vågfabrik som låg i tomtens sydvästra hörn (JLMs arkiv).

FIGUR 2. Sökschaktskarta med alla schakten markerade med rött inom förundersökningsområdet. Här syns även schaktet som dokumenterades efter schaktningar, JLM Dnr 158/11, markerat med grönt. Skala 1:1000.

FIGUR 3. Karta med de numrerade sökschakten. Skala 1:500.

Resultat

Totalt så drogs nio sökschakt över parkeringsplatsen i den östra delen av tomten (SE FIGUR 2). Den sammanlagda ytan blev ca 270 m². Ett försök gjordes att se hur tjock torven var, i schakt 1, men varken geologspjut eller ryssborr gick att trycka/pressa genom den mycket hårt packade torven. Valet att inte gå igenom med grävskopa berodde på att stora problem med grundvatten förväntades. Om ett hål görs så pressas vattnet upp vilket skapar svårigheter att använda parkeringen utan sättningar och fuktproblem.

I alla schakt framkom kulturlager och konstruktioner under det fyllnadsmaterial som fanns inom parkeringen ner till ca 0,5 meters djup.

Schakt 1

Schakt 1 var ca 10 × 5 meter stort. Under det påförda lagret, inklusive asfalt, makadam och sand ner till ca 0,5 meter, framkom två olika kulturlager som bedömts som odlingslager, SE FIGUR 4. Dessa båda bestod av humös sand där tegel, porslin, spik och glas fanns inblandade. Det översta lagret (odlingslager 1), mellan 0,5-1,3 meter under nuvarande marknivå, innehöll fynd från 1700–1800-talen bestående av rödgods och stengods. Det undre odlingslagret (odlingslager 2) var ett mörkare och sandigare lager som innehöll bland annat 1600-talskeramik med rullstämpeldekor. I odlingslager 2 fanns även enstaka djurben och skaft efter en pipa. Mot botten i detta lager ökade det organiska materialet med träflis och vass.

I mitten av schaktet framkom en kavelbro eller träkonstruktion bestående av ris i öst/västlig riktning, SE FIGUR 5. Risbädden var ca 2–2,2 meter bred och direkt ovan låg ett ljusgrått sandlager som kan vara avsatt i vatten, SE FIGUR 5. Under kavelbron/risbädden framkom ett mörkt organiskt lager av sand innehållande gjutformsfragment. Under sanden kom en torvnivå som var mycket kompakt. Försök gjordes att kontrollera djupet på torven men varken en Ryssborr eller

Markyta
Påfört lager 0-0,5 m
Odlingslager 1 0,5-1,3 m
Odlingslager 2 1,3- 1,8 m
Sjösand 1,8-2 m
Torv 2,0-?

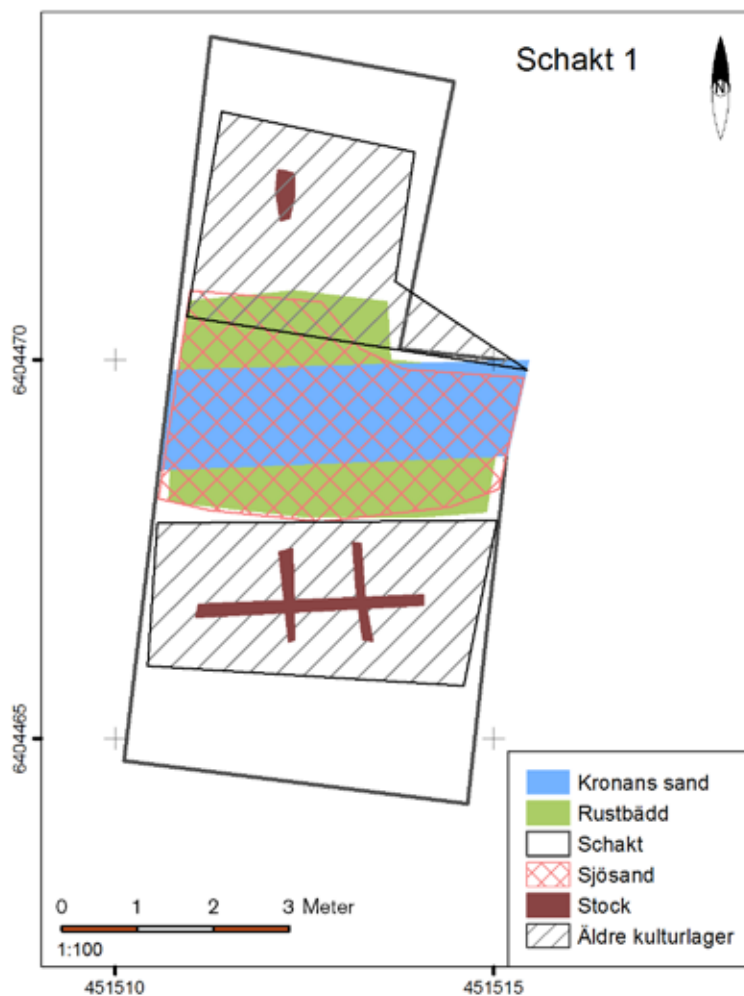
FIGUR 4. En principskiss över schakt 1. Fynd från 1700-1800-tal i odlingslager 1 och fynd från 1700-1600-tal i odlingslager 2 och i toppen på sjösanden.

FIGUR 5. Schakt 1 nedan till vänster. Foto av risbädden med den ljusa sanden direkt ovanpå. I profilen syns även de två kulturlagren. Foto från öster.

FIGUR 6. Torven och den delvis synliga träkistan i botten på schakt 1. Foto från öster.

FIGUR 7. Karta över schakt 1 med kulturlager, sjösand och risbädd. Här syns även den delvis framgrävda träkistan.

geologspjut, med hjälp av grävskopa, kunde forcera den kompakta torven. Torven bedömdes vara minst 1 meter tjock. I toppen på torven, intill risbädden, låg en mindre träkista som anlags för att göra det möjligt att torrlägga den nya marknivån inom tomten, SE FIGUR 6 OCH 7. Träkistan var synlig ca 1×1 meter, men den långa stocken var framschaktad med tre meter. Först vid en slutundersökning och ytterligare schaktningar kan storleken på kistan exakt bedömas.

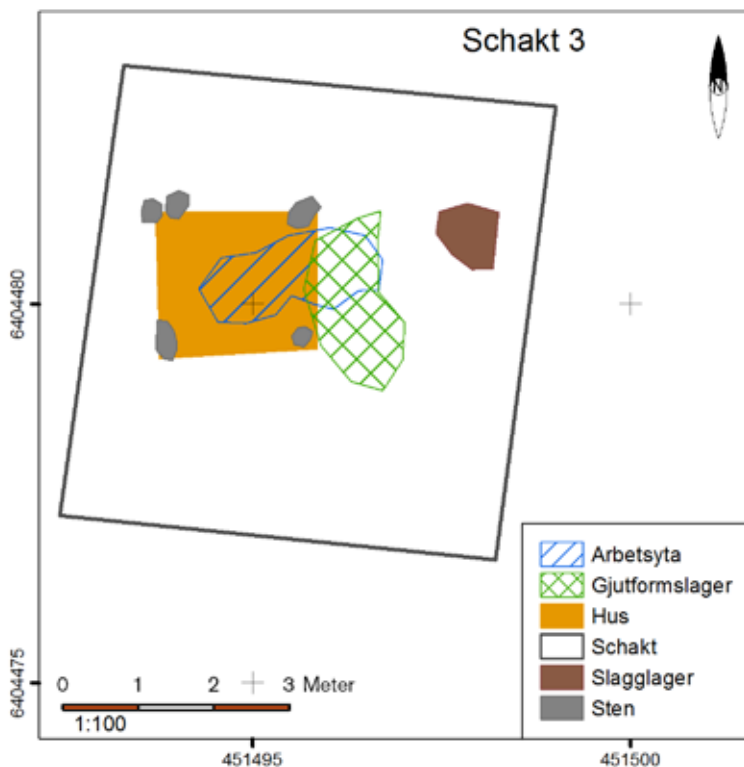
Schakt 2

Schakt 2 var 5 × 5 meter stort och låg i den norra delen av förundersökningsområdet. I toppen framkom påförda massor/fyllnadsmaterial ner till 1,3 meter under nuvarande marknivå. Schaktet delades av en ledning i mitten som fick ligga kvar. Under fyllnadslagret påträffades ett gråsvart lager bestående av humös sand där ett antal små och stora rännor liggandes i nordsydlig riktning framkom. I den västra delen var de 0,1 meter breda, 1,5-2,0 meter långa och 0,05-0,07 meter djupa, SE FIGUR 12. Antingen kan de vara årderspår eller gjutrännor. I den östra delen av schaktet låg en större ränna, 0,35-0,40 meter bred och 0,1 meter djup. Alla rännorna låg i ett hårt och krispigt verkstadslager innehållande kol, sot, gjutformar

och slagg. Den större rännan hade sotigt trä i botten. De fynd som framkom var en kritpipa och rödgods, i botten på lagret påträffades tydlig 1600-tals keramik. Verkstadslagret var 0,8 meter djupt. Under framkom den gråa sjösanden som låg under grundvattennivån vilket gjorde att schaktet snabbt vattenfylldes och måste läggas igen.

Schakt 3

Schakt 3 var ca 6 × 6 meter stort och låg i den södra halvan av den aktuella ytan. Det påförda lagret var 0,5 meter tjockt. Därunder vidtog odlingslager 1, som var ca 1 meter tjockt. I mitten av schaktet påträffades en mindre byggnad som var 2,2 × 2,2 meter stor med hörnstenar. Stenen som borde stå i det sydöstra hörnet, saknades. Rester efter träväggar syntes vid rensning av ytan. Ingången låg i öster, SE FIGUR 8 OCH 9. Vid ingången och utanför huset fanns en hårdtrampad yta bestående av brunrå humös sand med kol och sot. Här framkom fynd av rödgods och ostindiskt porslin, kritpipa, spik och slagg. Under den bruna sanden kom ett kraftigt gjutformslagret som även innehöll kraftigt bränd slagg, SE FIGUR 10. Gjutformslagret var kraftigast direkt vid ingången men bara några få fragment gjutformar fanns i huset. Gjutformslagret blev tjockare mot schaktkanten i öster. I det nordöstra hörnet låg ett nästan svart lager med slagg. Båda lagren av slagg och gjutformar var tydligt avgränsade mot det bruna sandlagret. Fynden i lagren kan datera byggnaden och verksamheten till 1700-talet. Ett underliggande ljusare sandlager har delvis schaktats fram runt huset i väster. Den största delen av

FIGUR 8. Karta över schakt 3 med byggnaden som troligen använts till metallhantering. Skala 1:100.

FIGUR 9. Grunden efter byggnaden i schakt nummer 3. Med de tydliga hörnstenarna och vägglinjerna synliga mot det mörkare sandlagret. Inne i huset fanns mestadels ljus sand. Foto från väster.

byggnaden eller om det är att betrakta som ett skjul, har sparats till vidare undersökningar. Byggnaden täcktes med fiberduk och schaktet lades igen.

Schakt 4

Schakt 4 låg i den norra delen av området, och var ca 5 × 5 meter stort. Schaktet innehöll fyllnadsmassor och sentida rivningsmassor ner till sjösanden som framkom på 1,5 meters djup under nuvarande marknivå. I sjösanden kom två rader med störrar/stolpar, i nord-sydlig riktning, som stod på ett avstånd av 0,2 meter från varandra, inmätta som ett område med lager, SE FIGUR 12. Störarna var nedkörda i risbädden som låg under sjösanden. Sjösanden var ca 0,1-0,2 meter tjock och risbädden var ca 0,1 meter tjock. Direkt under risbädden kom sedan torven. Fyndmaterialet, som mestadels bestod av rödgods, kan dateras till 1600–1700-tal. Hur dessa störrar/slanor ska tolkas är inte lätt att veta. De kan vara resterna efter en tomt- eller gränsmarkering men det stämmer inte riktigt med den äldre karta som syns på FIGUR 15. Schakt 4 låg inom den tomt som har nummer 208 på kartan och som var den klart största som berördes

FIGUR 10. Schakt 3. Gjutforms- och slagglagret på den södra och östra sidan av byggnadsgrunden, syntes som en rödsvart yta. Foto från öster.

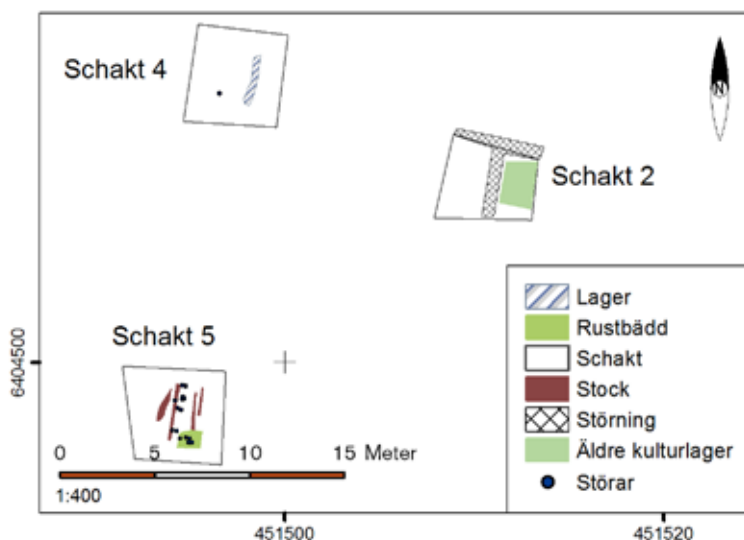

FIGUR 11. Rustbädden som framkom inom schakt 5 med slanorna liggande i öst-västlig riktning i den sydöstra delen av schaktet. Foto från öster.

under förundersökningen. Även schakt 1,3 och 5 låg inom samma tomt. Störarna kan även ha utgjort ett staket för att hålla kreatur antingen utanför en odling eller innanför ett utstakat område.

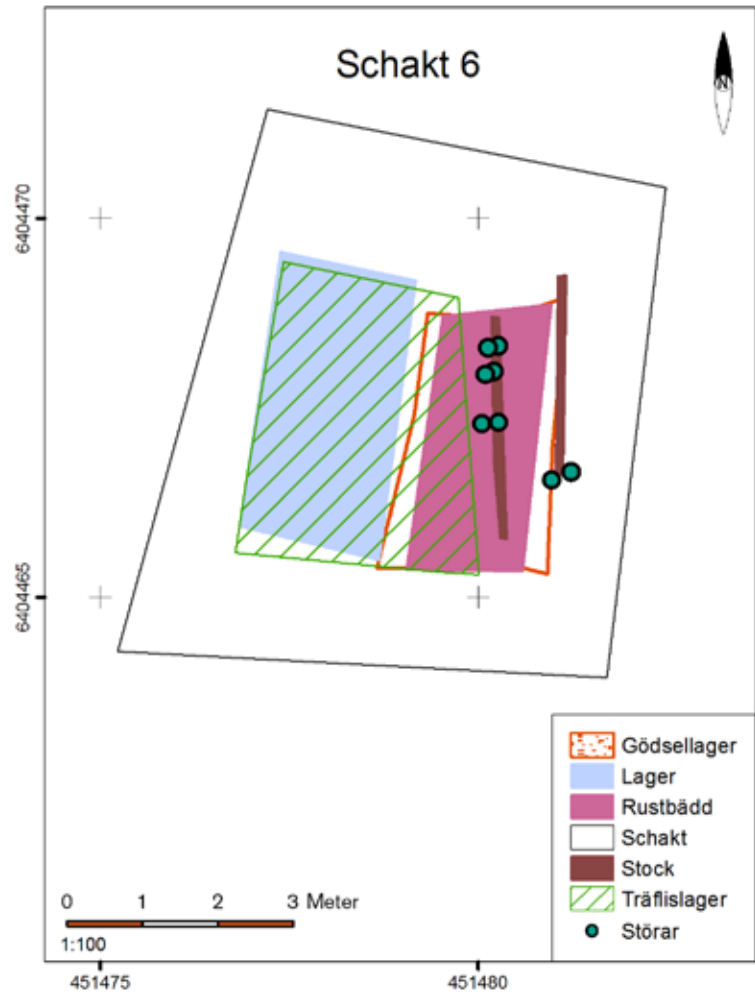
Schakt 5

Schakt 5, som låg i den mellersta delen av förundersökningsytan, var ca 5 × 5 meter stort, SE FIGUR 3 OCH 12. Här fanns påfört material/fyllnadsmassor och rester efter ett rivet sentida hus med tegelpannor och tegel bland annat. Först nere på 2 meter under nuvarande marknivå framkom ett svartgrått lager med en risbädd och några stående störrar. Den keramik som hittades var av ålderdomlig karaktär med marmorerat mönster i glasyren och en knotttrig yta. Fynden kan dateras till 1600–1700-tal. I schaktet fanns även slagg och gjutformar i ett lager i den östra kanten av schaktet. Under risbädden låg ett gulflammigt sandlager och en pårad med dubbelstående pålar i nord/sydlig riktning. I det sydöstra hörnet av schaktet framkom en mindre rustbädd bestående av mindre störrar som fortsatte in i schaktkanten mot öster, SE FIGUR 11 OCH 12.

FIGUR 12. Schakt 2, 4 och 6 med de framkomna lämningarna av olika lager och träkonstruktioner.

FIGUR 13. Karta över schakt 6 med de två tomterna och gärdesgården emellan.

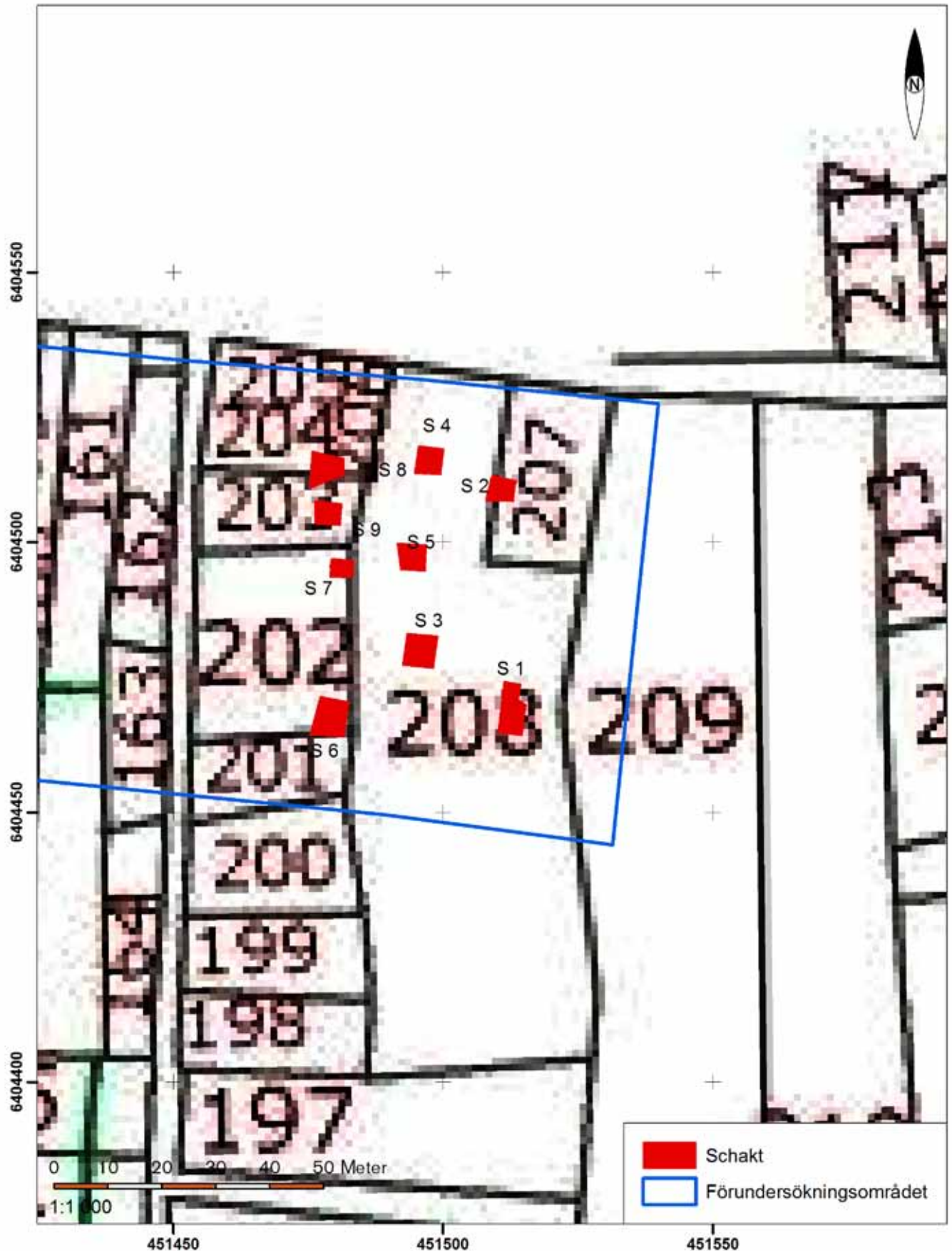

Schakt 6

Detta schakt som låg i den sydvästra delen av tomten var ca 6 × 6 meter stort, SE FIGUR 3 OCH 13. Här fanns fyllnadslager och odlingslager 1 ner till ca 1,2 meter under nuvarande marknivå. I schaktet syntes en tydlig uppdelning med två olika skeenden. I mitten låg en yta med gödsel, som var yngre än det lager i väster som bestod av grå

FIGUR 14. Schakt 6. Här syns den skålförmade gödselbången/gropen som varit nedgrävd i mitten av schaktet. Foto från norr..

FIGUR 15. Karta med de Kålgårdar/ tomter som renritats från en karta från 1696 (Jönköping, nr 20). De har rektifierats in i dagens karta. Tyvärr så har linjerna blivit pixliga men det syns hur schakten ligger i förhållande till tomtgränserna. Undersökningsresultatet stämmer inte exakt med kartbilden men får trots allt anses vara nära nog. Kartan visar en bild av verkligheten som den såg ut vid sekelskiftet 1600–1700. Skala 1:1000.

FIGUR 16. Schakt 6. Här syns de två tomtgränserna mellan 202 och 208 med en gårdesgård i väster och liggande stockar i öster. Vreten emellan var fylld med slängt material, bland annat keramik. Foto från väster.

humös sand med mycket tegel, keramik, ostindiskt porslin, fajans, kritpipor, järnföremål och ostronskal. Fynden visar på en 1700-talsdatering. Under det fyndförande sandlagret i väster framkom ett kraftigt träflislager som tolkats som ett byggnadslager. I detta lager påträffades skosulor, taktegel och keramik.

I mitten fanns ett kraftigt gödsellager. Lagret var tätt packat och uppblandat med trä. Gödsel har varit nedgrävt i den gråa humösa sanden som även ligger i den västra delen av schaktet, med en tydlig skålform, SE FIGUR 14. Gödsellagret var ca 0,05-0,1 meter tjockt. Gödslet har en mycket tydlig avgränsning mot öst och väst medan det fortsätter både i norr och i söder. Gödslet har placerats i en bunge eller grop. Denna bunge eller grop har varit gemensam för de två eventuella tomtarna och ägarna, SE FIGUR 15.

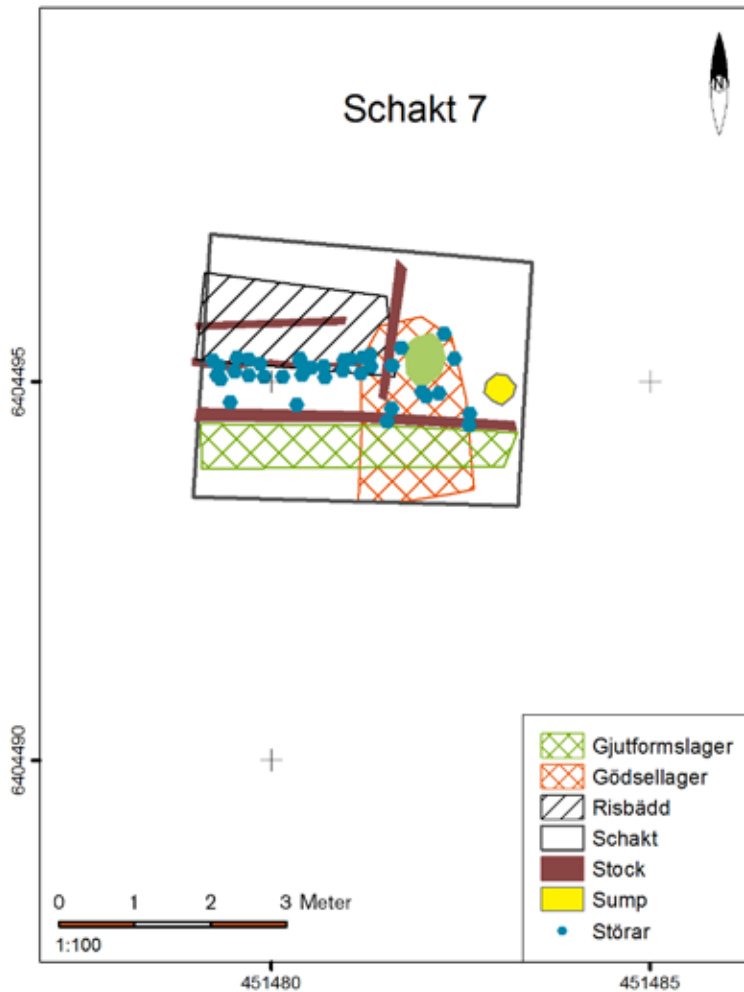
Direkt under gödslet kom slanor i nord-sydlig riktning med samma begränsning som gödslet. Mot väster begränsas slanorna av en stock som visade sig utgöra en tomtgräns med en bevarad gårdesgård med parställda stolpar och liggande mindre stolpar på varandra, i minst fyra varv SE FIGUR 16 OCH 17. När den östra delen undersöktes upptäckte vi att det handlar om en vret och de två tomtgränserna mellan tomt 202 och 208, SE KARTAN FIGUR 15. Vreten var fylld av rödgods, kakel, läder, tegel och djurben. Begränsningen mot tomt 208 bestod av lite större liggande stockar som även de hade parställda stölar på vardera sidan, SE FIGUR 12 OCH 15. Stockarna var bevarade i minst två varv. Båda tomtmarkeringarna var nedgrävda i torven som på toppen även hade en del granris och granruskor.

FIGUR 17. Detalj av gårdesgården i schakt 6 som utgjort tomtgränsen mellan 202 och 208. Foto från väster.

Schakt 7

Schakt 7 låg norr om schakt 6 och var ca 5 × 3 meter stort, SE FIGUR 3, 15 OCH 18. Här fanns det vanliga fyllnadslagret med 1700-talsfynd i botten, ner till 1,2 meter under marknivån, precis som i schakt 6. Även här fanns gödselrännan/bingen, från schakt 6, i mitten och längs med hela schaktet i nord-sydlig riktning. Rännan är ett tydligt tecken på grannsamverkan. Antingen att de olika grannarna på tomtarna samarbetat när det gäller att samla sitt avfall i mitten

FIGUR 18. Karta över schakt 7. Här syns det gemensamma gödsellagret, tomtgränserna och de två nedgrävda trätunnorna.

eller så har ägandet förändrats och gränsmarkeringarna tjänat ut och täckts över med gödsel. Detta gäller även inom schakt 6. Inom det aktuella schaktet, nummer 7, borde iallafall gränsen mellan tre tomter ligga, enligt kartan från 1696, SE FIGUR 15, NR 202, 203 OCH 208. Under gödsellagret kom även här vreten och tomtgränsen mellan tomt 202 och 208. Den har markerats med en gärdesgård med störrar i nordsydlig riktning, precis som i schakt 6.

FIGUR 19. Schakt 7. Gärdesgårderna med de stående störrarna som låg i öst-västlig riktning mellan tomt 202 och 203. Till vänster i bild den stock som var begränsningen mot nästa tomt, 203. Foto från väst.

FIGUR 20. Sumpen, i schakt 7, som påträffades nedgrävd i vreten mellan tomt 202 och 208. Den hade borrade hål i botten.

Ytterligare en tomtgräns påträffades mellan tomt 202 och 203 som bestod av en gles gärdesgård med tunna stående och liggande störar, och på den nordliga sidan av vreten, en liggande stock se FIGUR 17. Lagren i de två tomterna 202 och 203 visar att de använts till olika saker, se FIGUR 18.

Tomten 202 har innehållit ett lager med gjutformor som tydligt begränsas med en stock, öst-västlig riktning, som inte överensstämmer med tomtgränsen. Inom tomt 203 fanns ett sandigt kulturlager med rödgods och träffis.

I vreten mot tomt 208 framkom en sump. Det är en hink med borrade hål i botten som kunde användas till förvaring av levande och/eller färsk fisk i vatten, se FIGUR 20. Om det har fått en annan användning här är svårt att säga. Det har varit sankt och blött inom tomten, men det är osäkert om det trängt upp vatten. I hinken, som var i det närmaste helt bevarad, låg en skärva stengods. Hinken var ca 0,3 meter hög och 0,4 meter i diameter.

Strax intill sumpen, precis i kanten till gärdesgården stod en tunna som var bottenlös, se FIGUR 21. Oklart om även den skulle dra upp vatten ur den blöta torven, som sedan kunde användas att bevattna inom kålgården eller behålla kylan i vattnet som antingen skulle drickas eller hålla något kylt. Tunnan var 1 meter hög, utan botten och ca 0,4 meter i diameter. Den innehöll figurkakel, ostindiskt porslin och yngre rödgods. Tunnan var laggad med två lager trästavar i kanten. Mellan de båda laggade trästavslagren satt slänor som höll ihop tunnan. Det tredje och yttersta lagret i tunnan bestod av spetsade fyrkantspålar som stod tätt omkring tunnan. Pålarna var bara 0,3-0,4 meter långa. Möjligen kan de två lagren i tunnans vägg ha fungerat som en extra isolering för att hålla vattnet kallt. Tunnan var nedgrävd i torven och mellan torv och sand fanns en risbädd. De påträffade fynden visar på en 1700-tals-datering men här schaktades endast delvis ner till torven för att lämningen istället ska undersökas i sin helhet under en slutundersökning.

FIGUR 21. Den bottenlösa tunnan under utgrävning. Precis intill låg sumpen som här har grävts ut. Foto från öst.

Schakt 8

Schakt 8 låg i det nordvästra hörnet av parkeringsytan och var ca 5 × 5 meter stort, se FIGUR 3. Här framkom moderna raseringsmassor ner till 0,5 meter under nuvarande marknivå, varefter odlingslagret tog över. I odlingslagret kom det mycket sparsamt med fynd trots att det fortsatte ner till 1,40 meters djup. Här framkom ett sjösandlager som var 0,1 meter tjockt, därefter låg en kraftig risbädd som var 0,2 meter tjock. Under risbädden låg ett mörkt torvpåverkat torrt kulturlager som fortsatte 0,5 meter ner. Ytterligare ett tunt rislager som var 0,1 meter tjockt och sedan torven i botten som var minst 0,9 meter tjock. Torven kom alltså på ett djup av 2,3–2,4 meter under nuvarande marknivå. Inga fynd tillvaratogs från schakt 8 trots att det grävdes så djupt.

Schakt 9

Schakt 9 låg mellan schakt 8 och 7 i den nordvästra delen och var ca 5 × 5 meter stort, SE FIGUR 3. Under asfalten framkom även här rivningslager och fyllnadsmassor ner till 1,5 meters djup. Under rivningsmassorna framkom en risbädd i två lager, bestående av mindre pinnar. Risbädden var 0,2 meter djup. Sedan vidtog ett lager med mycket torv och kulturpåverkad sand, precis som i schakt 8, vilket var fyndförande. Här hittades rödgods och stengods i ett lager som var 0,3 meter djupt. Lagret var mycket torrt och helt annorlunda från de övriga schakten. Under det torra torvlagret påträffades den gråa sjösanden, som i detta schakt var 0,1 meter tjock och låg ovanpå en risbädd med kraftiga slanor i öst-västlig riktning. I schaktbotten framkom torv på 2,5 meters djup. Även dessa två senaste schakten, 8 och 9, får en datering till 1700-talet.

Fynd

Inom förundersökningen tillvaratogs 88 fyndposter, där merparten, 38 nummer, var yngre rödgods. Då har endast de fynd som kan hjälpa till vid en datering sparats. Många skärvor, spik och slagg har slängts. Det yngre rödgodset är en kategori fynd, hushållssopor, som är svåra att datera exakt eftersom former och dekorer har varit i bruk under flera århundraden. Det har dock framkommit några kärl med ålderdomliga dekorer och färger i schakten 1, 2, 3 och 4 som med övrigt fyndmaterial i samma lager kan dateras till 1600-tal i botten av schakten. Det rör sig om marmorerad dekor, knottrig mörkgrön glasyr och mindre trefotsgrytor med stämpeldekor på utsidan. Trefotsgrytorna som slutade tillverkas i början av 1700-talet finns under 10 fyndnummer. I övrigt framkom stengods, Ostindiskt porslin och fajans som har importerats hit till Sverige. Olika kakel till kakelugnar fanns under 5 fyndnummer, där det äldre reliefkaklet även var representerat. Troligen har även ett målat golvkakel, fynd nummer 57, påträffats.

Trots att metaldetektor användes i fält var mängden metallfynd ganska ringa, totalt 6 fyndposter vilka alla var tillverkade i järn. Inga mynt eller andra metaller påträffades. Rester efter metallhantverk kan dock ses i den mindre byggnad, som framkom inom schakt 3, där lager med slagg, kol, sot och gjutformar framkom. Även inom schakt 2 finns rester efter sådan verksamhet med rännor och en nivå som tolkats som ett verkstadslager.

Sammanfattning

Inför en ny detaljplan för kvarteret Domherren 23, utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk förundersökning sommaren 2015. Parkeringsytan i den östra delen av tomten undersöktes med hjälp av 9 mindre sökschakt. Den totala ytan var 4 800 m² varav endast 270 m² ingick i sökschakten. Runt de stående byggnaderna låg en mängd ledningar och kablar vilka lämnades opåverkade vid schaktningarna. Delar av ytan mot Slottsgatan, intill SAAB:s byggnad, behövde hållas öppen för dagliga transporter, vilket gjorde den omöjlig att undersökas vid detta tillfälle.

Inom hela parkeringytan framkom rester efter Jönköpings stads tidigare historia, Jönköping RAÄ 50:1. Detta område som tidigare har bedömts som ytterområde till 1600- 1700-tals staden, dominerat av våt- och sumpmark och möjligen med kålgårdar, visade sig ha varit indelat i olika tomter redan tidigt. De har haft tydliga gränsmarkeringar i form av gärdesgårdar och staket och tomterna var planerade och markberedda genom olika rust- och risbäddar och även med mindre träkistor. Det finns en karta över aktuellt område från 1696 med inritade tomter, vilket tycks stämma med de påträffade lämningarna. Tomterna har använts på olika sätt; den vanligaste användningen tycks vara odling, men tecken på metallhantverk finns också. Åtminstone spår efter en byggnad finns, möjligen har den en koppling till metallhantverket. Vid en eventuell slutundersökning får markanalyser svara på vad som odlats och hur marken, mera i detalj, har använts samt i vilken omfattning området har varit bebyggt.

När området ska undersökas vidare får man vid provtagningar av odlingslager vara extra noggrann så att inte senare tiders odlingar kontaminerar de äldre lämningarna. Här låg nämligen Agrellska Trädgårdsföreningen under tidigt 1900-tal med en mängd växthus och odlingsbäddar. Detta var troligen anledningen till de relativt djupa odlingslager som fanns över hela området upp ca 1–1,5 meters tjocklek blandade fynd från 1700–1800-talen, men mot botten i några schakt även ett 1600-talsmaterial. Fotografiet på framsidan av rapporten är tagen just från denna trädgårdsförening vid Slottsgatan och österut från Östra Holmgatan 1908. Bilden visar inte platsen för undersökningen men ger en bild av hur glest detta ytterområde varit bebyggt fram till modern tid.

Tidigare har ett mindre schakt efterundersökts i den nordvästra delen av området. I det lilla schaktet framkom rester efter kulturlager och en stenlagd yta. Den tolkades att ha haft med vattenhämtning att göra (Nordström 2011), SE FIGUR 2.

På grund av svårigheten att komma åt större ytor (då ytan användes som parkeringsplats även under undersökningstiden) har förundersökningen inte till fullo kunnat ge besked om karaktär

och omfattning. Mer tid borde också ha avsatts för att undersöka vissa lämningar närmare samt för analyser.

Svårigheten med att ta sig igenom det tjocka torvlagret utan att fördärva bärigheten på parkeringen, gjorde att beslut togs att inte undersöka torven närmare. En frågeställning inför förundersökningen var om förhistoriska lämningar och fynd fanns inom undersökningen, såsom tidigare fynd visat. Det var emellertid inte möjligt att svara på denna fråga. Detta måste dock göras innan ytan kan lämnas för exploatering.

Åtgärdsförslag

Spår av stadslager Jönköping RAÄ 50:1 tycks finnas inom hela tomten. Hela ytan måste därför bli föremål för en slutundersökning, inte bara den nuvarande parkeringen, utan även ytorna mellan husen och marken under de mindre byggnaderna som ska rivas.

Frågor som uppstår efter förundersökningen handlar förstått om hur det aktuella området har använts från 1600-talet och framåt. Har det mestadels utnyttjats som kålgårdar eller har tomterna använts för någon annan form av verksamhet, vilket antyds av resterna efter metallhantverk. Vi fann spår efter minst en byggnad - vad representerar den? Har det förekommit även andra hantverk i området?

Vad har odlats här och vilken ny kunskap om Jönköpingsbornas livsmedelshandling och kosthåll kan detta ge? Hur har odlingsbäddar, gödsling och självhushåll sett ut mitt i staden? Detta är frågor man har börjat titta på i flera svenska städer just under stormaktstiden. En framtida undersökning i kvarteret Domherren skulle kunna bidra till en sådan diskussion.

Vi bedömer att undersökningen måste delas upp i två etapper eftersom det inte varit möjligt att svara på frågan om det finns förhistoriska lämningar och fynd i torven. Att börja schakta och leta i torven under fornlämning 50 innan den undersöks och tagits bort, skulle äventyra undersökningen av stadslagren. Vi föreslår att efter avslutad undersökning av stadslagren görs i direkt anslutning provgrävningar på utvalda platser i torven för att utröna förekomst av förhistoriska lämningar.

Länsmuseet har samrått med Länsstyrelsen angående åtgärdsförslagen.

Referenser

Tryckta källor

Haltiner Nordström, S. 2007. *Fjärrkyla i gatan*. Arkeologisk förundersökning inför fjärrkylaledning inom fornlämning 50, Slottsgatan, Södra Strandgatan och Munksjöleden, Jönköpings stad. JLM Rapport 2007:06

Haltiner Nordström, S. 2012. *Änkehusgatan/ Slottsgatan*. Arkeologiska förundersökning inom RAÅ 50:1, Jönköpings stad, inför fjärrvärmeledning längs Änkehusgatan, mellan Slottsgatan och Odengatan, Kristineförsamling. JLM Rapport 2012:41

Otryckta källor

Haltiner Nordström, S. 2011. Arkivhandling JLM dnr 158/2011. Brev avseende en besiktning 2011-05-11 inom kvarteret Domherren vid korsningen Slottsgatan och Änkehusgatan.

Smålands Allehanda 6 samt 13 maj 1936. ”Rester av istidsälg påträffad” samt ”Fynd i Jönköpings urgamla mark”.

Arkiv

Jönköpings läns museum.

Antikvarisktopografiskt arkiv.

F-Topo. Databas över ortnamn i Jönköpings län.

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS, Forsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>.

Kartunderlag

Kartor från omkring 1696 med alla ägor och Kålgårdar inritade. Jönköping, nr 20. JLA. Kartan har använts i renritat skick.

Lantmäteriet. ArkivSök. www.lantmateriet.se:

Fyndtabell för kvarteret Domherren 23, Dnr 341/14

Fnr	Sakord	Material	Ant	Frag	Vikt	Beskrivning	Sch	Tomt	Anl	Fyndomständigheter
1	Kärl	Keramik Bly	6	F	216,5	Engob ränder, grön glasyr, mynning, botten	1	208		I det övre lagret
2	Kärl	Keramik CII	2	F	40,3	Ev Niederchaksentyp, ett gulorange gods	1	208		I det övre lagret
3	Kärl	Fajans	1	F	1,0	benvitt gods, blå ränder på utsida, vit insida	1	208		I det övre lagret
4	Glas	Mynning	1	F	7,2	Grönt glas med omvikt mynningskant	1	208		I det övre lagret
5	Redskap	Järn	1	D	46,7	Fyrkantsjärn, spets i ena änden, korr klump	1	208		I det övre lagret
6	Trefotsgryta	Keramik Bly	13	F	130,7	Stämpeldecor utsida, grön o svart glasyr, sotig	1	208		Nedre nivå
7	Fat	Keramik Bly	9	F	271,0	Hemring, engob, ränder, prickar, gul o grön	1	208		Nedre nivå
8	Fat	Keramik Bly	1	F	60,2	Stjärn mönster i botten, ålderdomligt intryck	1	208		Nedre nivå
9	Kruka	Keramik Bly	2	F	96,1	Gryta med hank, transparent glasyr	1	208		Nedre nivå
10	Skål	Keramik Bly	5	F	79,2	Doppad i engob, grön och gul glasyr, hank	1	208		Nedre nivå
11	Tallrik	Keramik Bly	1	F	16,7	Mynning till tallrik med brun glasyr	1	208		Nedre nivå
12	Krus	Keramik Bly	1	F	18,8	Mynning krus eller flaska, oglaserad, 5 cm idiam	1	208		Nedre nivå
13	Krus	Keramik CII	1	F	1,0	Raerengods, profilerat mönster	1	208		Nedre nivå
14	Skål	Fajans	2	F	13,8	Mynning med mönster i blått på kanten	1	208		Nedre nivå
15	Kärl	Fajans	2	F	4,8	1 enbart vi, 1 mönster i grönt o rött	1	208		Nedre nivå
16	Kärl	Ostindiskatporslin	2	F	1,1	Blå dekor	1	208		Nedre nivå
17	Pipa	Lera	1	F	2,8	Del av huvud, stort troligen 1700-tal	1	208		Nedre nivå
18	Kniv	Järn	1	D	19,2	Hela kniven förutom en liten bit av spetsen	1	208		Nedre nivå
19	Gjutformar	Lera	9	F	315,9	Inner, ytter och formar till fötter	1	208		Nedre nivå
20	Slagg	Slagg	2	F	54,8	Hög temperatur, delvis förglasad	1	208		Nedre nivå
21	Kärl	Keramik Bly	1	F	2,9	Mynning, grön glasyr, mönster i engob	1	208		I sand ovan risbädd
22	Trefotsgryta	Keramik Bly	2	F	31,4	Liten fot och del av buk, transparent glasyr	1	208		I sand ovan risbädd
23	Gjutform	Lera	1	F	31,6	Form till fot eller handtag	1	208		I sand ovan risbädd
24	Fat	Keramik Bly	9	F	215,4	Engob, hemring, prickar, ränder, gult o grönt	2	207		Verkstadslagret
25	Kakel	Lera	1	F	23,9	Grön glasyr på den plana kakelplattan	2	207		Verkstadslagret
26	Slagg	Slagg	1	F	250,4	Mycket blåsig slagg, nästan förglasad och röd	2	207		Verkstadslagret
27	Fat	Keramik Bly	2	F	93,6	Hemring och engob, bruna rand	3	208		Övre nivå
28	Kärl	Keramik Bly	3	F	32,4	Grön, transparent och gul glasyr, ränder	3	208		Övre nivå
29	Skål	Ostindiskt porslin	1	F	2,7	Blått mönster i botten	3	208		Övre nivå
30	Kärl	Fajans	1	F	3,4	Fajans med benvitt glasyr	3	208		Övre nivå
31	Trefotsgryta	Keramik Bly	1	F	64,9	Handtag med glasyr vid knoppen	3	208		Övre nivå
32	Kniv	Järn	2	D	66,6	Ena kniven saknar spet, den andra del av tånge	3	208		Övre nivå
33	Krampa	Järn	1	D	82,1	Krampa eller redskap	3	208		Övre nivå

Fnr	Sakord	Material	Ant	Frag	Vikt	Beskrivning	Sch	Tomt	Anl	Fyndomständigheter
34	Slagg	Slagg	2	F	40,8	Blåsig, förglasad, en röd ton	3	208		Övre nivå
35	Trefotsgryta	Keramik Bll y	3	F	17,7	Stämpeldecor, grön glasyr på insidan, bukbitar	3	208		Övre nivå
36	Trefotsgryta	Keramik Bll y	3	F	180,4	Botten, handtag, mynning, olivgrön glasyr	4	208		
37	Kärl	Keramik Bll y	3	F	84,7	Botten randigt mönster, mynning marmorerad	4	208		
38	Flaska	Glas	1	D	54,9	Nästan hel, för salva?, klart glas	4	208		
39	Gjutform	Lera	1	F	7,6	Liten slät vitfärgad yta, grovt gods	4	208		
40	Kärl	Keramik Bll y	1	F	36,8	Hål i buken med glasyr, misslyckad bränning?	5	208		
41	Kärl	Keramik Bll y	7	F	107,4	Prickar, ränder, marmorerat mönster, grön, gul	5	208		
42	Trefotsgryta	Keramik Bll y	7	F	46,6	Grön glasyr, stämpeldecor, sotig	5	208		
43	Kärl	Fajans	2	F	2,7	Blå dekor på vit botten	5	208		
44	Flinta	Flinta	1	F	0,4	Eldslagningsflinta	5	208		
45	Glas	Glas	1	F	7,0	Olivgrönt fönsterglas med kant	5	208		
46	Gjutform	Lera	1	F	26,1	Form för fot	5	208		
47	Slagg	Slagg	1	F	61,7	Mycket glasig, stennagring, rödaktig	5	208		
48	Fat	Keramik Bll y	7	F	214,7	Engob, hemring, målat blommönster grön, gul	6	202		Östra delen Lager 489
49	Kruka	Keramik Bll y	3	F	142,1	Transparent glasyr, en hank med streckdecor	6	202		Östra delen Lager 489
50	Krus	Keramik Cll	1	F	33,7	Raerengods	6	202		Östra delen Lager 489
51	Skål	Ostindiskt porslin	1	F	28,6	Enbart vit yta, bottenbit	6	202		Östra delen Lager 489
52	Kakel	Kakel	2	F	213,7	Reliefkakel med bladmönster i hörn	6	202		Östra delen Lager 489
53	Kritpipa	Lera	2	F	7,2	Två smala skaft till kritpipa	6	202		Västra delen Lager 489
54	Kärl	Keramik Bll y	7	F	380,3	Mynningar, målat mönster, engob, blått mönster	6	202		Östar delen 2AL 509
55	Kärl?	Keramik Bll y	1	F	18,7	Flagad metallikglasyr med vit bottenfärg, kant	6	202		Östra delen 2AL 509
56	Kakel	Kakel	2	F	167,3	Kakel med stjärna i relief, flagad grön glasyr	6	202		Östra delen, 2AL 509
57	Golvkakel?	Kakel	1	F	48,5	Målat golvkakel, grön, vit o transparent glasyr	6	202		Östra delen 2AL 509
58	Skål	Fajans	1	F	14,2	Målade blå blommor, Rörstrand?	6	202		Östra delen 2AL 509
59	Tallrik	Porslin?	3	F	64,5	Reliefmönster på brättet, benvitt	6	202		Östra delen 2AL 509
60	Kärl	Ostindiskt porslin	1	F	0,8	Familie rose med röd dekor	6	202		Östra delen 2AL 509
61	Kritpipa	Lera	2	F	6,0	Två skaft	6	202		Östra delen 2AL 509
62	Sko	Läder	1	F	24,5	Läder sko och del av sula, tådelen	6	202		Östra delen 2AL 509
63	Fat	Keramik Bll y	4	F	131,2	Mynning ålderdomligt mönster-prickar o streck	6	202		Västra delen Lager 489
64	Kruka	Keramik Bll y	2	F	84,3	Transparent o gulbrun glasyr, mynning	6	202		Västra delen Lager 489
65	Kakel	Kakel	2	F	56,2	Grönt kakel, gesims med flytande blått mönster	6	202		Västra delen Lager 489
66	Kritpipa	Lera	2	F	5,9	Skaft	6	202		Västra delen Lager 489

Fnr	Sakord	Material	Ant	Frag	Vikt	Beskrivning	Sch	Tomt	Anl	Fyndomständigheter
67	Yxa?	Järn	1	F	234,4	Eventuellt själva bladet till en yxa	6	202		Västra delen Lager 489
68	Kärl	Keramik Bll y	3	F	151,4	Matt blyglasyr på insidan, ristad dekor mynning	6	202	Vret	2AT 515
69	Skål	Keramik Bll y	5	F	88,7	Hemring, målad cirkeldecor, engob, brunt, vitt	6	202	Vret	2AT 515
70	Trefotsgryta	Keramik Bll y	1	F	45,5	Ben till trefotsgryta	6	202	Vret	2AT 515
71	Skål	Ostindiskt porslin	1	F	4,3	Blåvitt, botten	6	202	Vret	2AT 515
72	Kakel	Kakel	2	F	147,6	Grönt hörnkakel, en baksidebit med hål	6	202	Vret	2AT 515
73	Sko	Läder	2	F	9,4	Ovanlädret med perforerat mönster	6	202	Vret	2AT 515
74	Fat	Keramik Bll y	1	F	151,9	Grovt gods, mörkbrun glasyr, botten	7	203		2AL 612 intill sump
75	Trefotsgryta	Keramik Bll y	1	F	33,9	Mycket sotig utsida, mynning, brun glasyr	7	203		2AL 612 intill sump
76	Krus	Westerwald Cll	1	F	30,5	Hank till krus med svagt brun transparent glasyr	7	203	Sump	2AL 604
77	Kärl	Keramik Bll y	4	F	73,1	Mynning och hank, bruna glasyrer	7	202	Tunna	2AL 559
78	Trefotsgryta	Keramik Bll y	1	F	13,1	Yttersta delen av handtag till gryta	7	203	Tunna	2AL 559
79	Selzerkrus	Keramik Cll	1	F	7,2	Del av mynning	7	203	Tunna	2AL 559
80	Reliefkakel	Kakel	1	F	20,8	Reliefkakel med gräsgrön glasyr	7	203	Tunna	2AL 559
81	Skål	Ostindiskt porslin	2	F	24,0	Blåvitt med mynning, Bavaria med brun utsida	7	203	Tunna	2AL 559
82	Fat	Keramik Bll y	2	F	112,0	Mynningar, ränder och engob, transparent glasyr	7	203		2AT 563
83	Trefotsgryta	Keramik Bll y	1	F	42,1	Handtag till trefotsgryta	7	203		2AT 563
84	Lock	Keramik Bll y	1	F	27,2	Handtagsknopp till lock för gryta	7	203		2AT 563
85	Kärl	Keramik Bll y	9	F	100,2	Engob, ränder, vit, brun o grön glasyr	9	203		Grått torvigt lager
86	Skål	Keramik Bll y	1	F	35,6	Hank till skål med spräcklig glasyr, gröna prickar	9	203		Grått torvigt lager
87	Krus	Westerwald Cll	1	F	14,4	Reliefmönster med koboltblå glasyr	9	203		Grått torvigt lager
88	Sko	Läder	2	F	82,7	Del av sula och ovanläder, smal tådel	9	203		Grått torvigt lager

Inför ny detaljplan inom kvarteret Domherren 23, mellan Slottsgatan och Odengatan, strax öster om Änkehusgatan, gjordes en arkeologisk förundersökning sommaren 2015 på den nuvarande parkeringsytan. Vi har tidigare trott att dessa trakter endast innehöll enstaka kålgårdar och våt- och träskmarker under 1600-talet. Men var det verkligen så den viktiga stormaktsstaden såg ut i öster? Nu har vi grävt fram nya pusselbitar till Jönköpings historia som delvis visar en helt annan bild.